

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده زبان و ادبیات

گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عربی
بررسی محتوایی و ساختاری نمایشنامه «الفارسة والشاعر» اثر ممدوح عدوان

استاد راهنما:

دکتر صابره سیاوشی

استاد مشاور:

دکتر معصومه نعمتی قزوینی

پژوهشگر:

رعناعبدی

شهریورماه ۱۳۹۸

پاسکزاری

حمد لله رب العالمین «الذی علم بالعلم . علم الإنسان ما لم یعلم» (سورة العلق، ۵۴)

وساعدنی فیما رأیت عسراً حتی صار یسراً...

پس از ایندیکتا، تحت پاسکزار خانواده ام، شتم که از کودکی تا کنون پشتیبانم بوده اند... به خصوص مادرم بانو احیانی و خواهر بزرگوارم که برایم لطیف چون خواب های شیرین کودکی است و برادرم محمد رضا که تا پایان زندگی مدیون حمایت هایش، شتم؛ برادر کوچکم و نیر پدرم... هم چنین شایسته است پاسکزار لطف خواهری باشم که با سنگیایی و مهربانی اش، مراد انجام این پژوهش یاری رساند و برای همیشه در قلب من جای گرفت و عضو جدیدی از خانواده ام شد.

به فرموده امام ششم (ع): «من لم یسکر المنعم من المخلوقین لم یسکر الله عزوجل» (عیون اخبار الرضا (ع)، ۱۳۷۸: ج ۲، ۲۷) بنابراین تنها زمانی در سکرگزاری پروردگار پیروز خواهیم بود که سکرگزار زحمت استادانم «دکتر صابره سیاوشی» به عنوان استاد راهنما و نیز «دکتر معصومه نعمتی قزوینی» به عنوان استاد مشاورم در این پژوهش باشم که زحمت زیادی برای رفع اشکالات پایان نامه کشید و سنگیایی بسیاری بر کاستی های من به بخام بخارش پایان نامه داشتند. باشد که بر من بخمایند... هم چنین خالص ترین پاس ناو احترامات خود را به میکش استاد داور «دکتر معصومه شبنمتری» می کنم که بر من منت نهاده و برای داوری این اثر پژوهشی، اصلاح و بهبود آن وقت گذاشتند. آرزوی سلامتی و شادکامی، همیشگی برای استاد علم و اخلاق...

خواننده محترم این پژوهش، از شما نیز نهایت پاسکزاری را دارم؛ زیرا، بر این حقیر منت نهاده و وقت ارزشمند خود را برای خواندن یافته ها و نگاشت هایش صرف کردید بی آن که از یاد بید «گل بی عیب خداست».

پاسکزار همه، هستی

رعناء عبدی

تقدیم بہ:

ظلم ستیزانِ جہان...

چکیده

فن تلاص نخستین بار توسط شاعر و ادیب فلسطینی «عزالدین مناصره» به کار رفت. تلاص بخشی از طرح کلی مناصره برای گذر از ادبیات تطبیقی و رسیدن به نقد فرهنگی است. او این واژه را در کتاب خود به نام «علم التناص والتلاص» به معنای «سرقتی زیبا» به کار برد. او نظر خود را کامل کننده نظر «جولیا کریستوا» دانست که بعد از خودش توسط «محمد بنیس» تقویت شد. از طرفی نمایش نامه نویس و کارگردان مشهور اهل سوریه، ممدوح عدوان، نمایش نامه خود به نام «الفارسة والشاعر» را نمونه تلاص در نمایش معرفی کرد. این - نمایش نامه خود تحت تاثیر نمایش نامه دیگری به نام «العصفور الأحذب» اثر محمد ماغوط، دیگر نمایش نامه - نویس معروف سوریه است. نگارنده بر آن است تا در این پژوهش ترکیبی در چارچوب تلاص، مناسبات تلاص با عناصر ساختی و محتوایی را آشکار سازد. پس از تحلیل و بررسی محتوایی - ساختی این اثر مشخص شد: به کارگیری واژگانی و اصطلاحی «تلاص» توجه بیشتری نیاز دارد. تلاص می تواند با استفاده از تکنیک فراخوانی شخصیت ها تقویت شود. بازگشت به گذشته (فلش بک) نقش میانجی و ایجاد کننده رابطه میان دو اثر را در قوی ترین شکل آن دارد.

کلید واژه ها: تلاص، نمایش نامه، الفارسة والشاعر، ممدوح عدوان.

فهرست مطالب

فصل نخست: کلیات.....	۱
۱-۱. کلیات پژوهش.....	۲
۲-۱. پیشگفتار.....	۲
۳-۱. بیان مسئله.....	۲
۴-۱. سبب انتخاب موضوع.....	۴
۵-۱. چارچوب پژوهش.....	۶
۶-۱. ضرورت پژوهش و اهمیت آن.....	۶
۷-۱. هدف‌های پژوهش.....	۷
۸-۱. کاربرد پژوهش.....	۷
۹-۱. نوع پژوهش.....	۷
۱۰-۱. پرسش‌های پژوهش.....	۷
۱۱-۱. فرضیه‌های پژوهش.....	۸
۱۲-۱. شیوه پژوهش.....	۹
۱۳-۱. شیوه جمع‌آوری داده‌ها.....	۹
۱۴-۱. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها.....	۹
۱۵-۱. پیشینه پژوهش.....	۱۰
۱۶-۱. تفاوت‌های این پژوهش با پژوهش‌های پیشین.....	۲۵
فصل دوم: مبانی نظری.....	۲۷
۱-۲. مبانی نظری.....	۲۸

۲۸.....	۲-۲. چپستی نمایش نامه.....
۲۹.....	۲-۳. انواع نمایش.....
۲۹.....	۲-۳-۱. نمایش درام.....
۲۹.....	۲-۳-۲. نمایش تاریخی.....
۲۹.....	۲-۳-۳. نمایش سیاسی.....
۳۰.....	۲-۳-۴. نمایش مذهبی.....
۳۰.....	۲-۳-۵. نمایش حماسی.....
۳۰.....	۲-۴. تاریخچه نمایش.....
۳۰.....	۲-۵. پیدایش نمایش.....
۳۱.....	۲-۶. ورود نمایش به کشورهای عربی در دوره معاصر.....
۳۱.....	۲-۷. چکیده‌ای پیرامون نمایش نامه سوری معاصر.....
۳۱.....	۲-۸. تحلیل موضوعی.....
۳۲.....	۲-۹. تحلیل ساختی.....
۳۲.....	۲-۱۰. انواع ساخت در نمایش.....
۳۲.....	۲-۱۱. اجزای نمایش.....
۳۲.....	۲-۱۱-۱. اندیشه اولیه نمایش یا پیرنگ.....
۳۳.....	۲-۱۱-۲. مضمون (درون مایه).....
۳۳.....	۲-۱۱-۳. موضوع.....
۳۳.....	۲-۱۱-۴. صحنه.....
۳۳.....	۲-۱۱-۵. زاویه دید.....
۳۳.....	۲-۱۱-۶. بحران یا کشمکش.....
۳۴.....	۲-۱۱-۷. تعلیق.....
۳۴.....	۲-۱۱-۸. گفتگو.....

۳۴.....	۲-۱۱-۹. شخصیت.....
۳۵.....	۲-۱۱-۱۰. زمان.....
۳۶.....	۲-۱۱-۱۱. مکان.....
۳۶.....	۲-۱۱-۱۲. حقیقت‌مانندی یا معیار سنجش.....
۳۶.....	۲-۱۲. تلاص.....
۳۹.....	۲-۱۳. ممدوح عدوان.....
۴۲.....	چکیده فصل دوم.....
۴۳.....	فصل سوم: تحلیل محتوایی و ساختی نمایش‌نامه.....
۴۴.....	۳-۱. پیشگفتار.....
۴۴.....	۳-۲. خلاصه اثر.....
۴۵.....	۳-۳. شخصیت‌های نمایش.....
۴۵.....	۳-۴. مکتب ادبی اثر.....
۴۵.....	۳-۵. تاثیرپذیری از ماغوط.....
۴۵.....	۳-۵-۱. به کارگیری شعر ماغوط.....
۴۹.....	۳-۵-۲. به کارگیری نثر ماغوط.....
۵۱.....	۳-۵-۳. دیگر کتاب‌ها و اندیشه‌های ماغوط.....
۵۲.....	۳-۵-۴. فراخوانی شخصیت ماغوط و خانواده‌اش.....
۵۳.....	۳-۵-۵. انتخاب نام‌ها.....
۵۵.....	۳-۶. تحلیل محتوایی.....
۵۵.....	۳-۶-۱. انتقاد از بیدادگری.....
۶۷.....	۳-۶-۲. نقد جایگاه زنان در جامعه.....
۷۴.....	۳-۶-۳. درک آزادی.....
۷۶.....	۳-۶-۴. مطالبه برابری.....
۷۷.....	۳-۶-۵. فراگیری اندوه.....

۸۰.....	۳-۶-۶. گسترش ترس در جامعه.
۸۴.....	۳-۶-۷. فشار فقر.
۸۸.....	۳-۶-۸. دادخواهی و اعتراض.
۸۹.....	۳-۶-۹. چیستی وطن حقیقی.
۹۵.....	۳-۷-۷. تحلیل ساختی.
۹۶.....	۳-۷-۱. نوع نمایش.
۹۷.....	۳-۷-۲. نوع ساخت نمایش نامه.
۹۸.....	۳-۷-۱. اجزای نمایش.
۹۸.....	۳-۷-۳-۱. پیرنگ.
۱۰۰.....	۳-۷-۳-۲. موضوع.
۱۰۰.....	۳-۷-۳-۳. درون مایه (مضمون).
۱۰۱.....	۳-۷-۳-۴. صحنه.
۱۰۳.....	۳-۷-۳-۵. زاویه دید.
۱۰۴.....	۳-۷-۳-۶. بحران یا کشمکش.
۱۰۶.....	۳-۷-۳-۷. تعلیق.
۱۱۰.....	۳-۷-۳-۸. گفتگو.
۱۱۶.....	۳-۷-۳-۹. شخصیت.
۱۱۹.....	۳-۷-۳-۱۰. زمان.
۱۲۱.....	۳-۷-۳-۱۱. مکان.
۱۲۲.....	۳-۷-۳-۱۲. حقیقت ماندی.
۱۲۵.....	نتایج.
۱۲۹.....	پیشنهادهات.

پی‌نوشت..... ۱۳۰

کتابنامه..... ۱۳۲

چکیده انگلیسی..... ۱۳۷

فهرست تصاویر

تصویر ۱-۲.....	۳۷
----------------	----

فصل تحت: کلیات پژوهش

۱-۱. کلیات پژوهش

پژوهش علمی پس از گذراندن یک فرایند منطقی و با چارچوب مناسبش شکل می گیرد که در نگارش پژوهش -ها از آن به عنوان «روش تحقیق» نام برده می شود و شامل مقدمه، بیان مسئله، چگونگی انتخاب موضوع، اهمیت پژوهش و ضرورت انجام آن، هدف های پژوهش، پیشینه پژوهش، ابعادی که آن را از پژوهش های قبلی متمایز می کند، شیوه گردآوری داده ها و روش تحلیل آن ها است که شرح همه این موارد و جزئیات آن در ارتباط با این پایان نامه در ادامه آورده می شود:

۱-۲. پیشگفتار

کار علمی دستاورد انجام و پیگیری مراحل یک برنامه ریزی جامع و دقیق است. این برنامه شکل و محتوا را هم زمان در نظر دارد تا بتواند با بهترین روش، به کامل ترین و دقیق ترین نتیجه ها دست یابد و آن ها را به خواننده منتقل کند؛ بنابراین تعیین روش های مورد استفاده و ابعاد کلی این برنامه ضروری است و بر همین اساس، پژوهش با پرداختن به این گام ها آغاز می شود:

۱-۳. بیان مسئله

نمایش نامه نویسی اگر چه پیشینه بسیاری دارد، اما در تمام دوره ها و همه کشورها به یک اندازه نبالیده است و سیر تحول آن مانند سایر علوم، فراز و فرودهایی داشته است. شکل نوین نمایش نامه نویسی که اغلب ریشه در اندیشه های فلسفی و گونه ای ویژه از جهان بینی دارد، در دوره معاصر بیش از سایر دوره ها به چشم می خورد؛ چرا که در نتیجه رشد علوم و پیشرفت جوامع انسانی، باید توقع پختگی و تکامل فکری را از انسان قرن بیست و یک داشت. حال در این جریان، بررسی نمایش نامه نویسی معاصر عربی از این جهت اهمیت

دارد که این نوع ادبی، سال‌ها در کشورهای عربی مورد توجه بوده و پژوهش‌های بسیاری در مورد آن با تأثیر-پذیری از اروپاییان صورت گرفته است؛ به طوری که توفیق حکیم نیز در کتاب خود «قالبنا المسرحي» آغاز نمایش نامه‌نویسی عرب‌ها را هم‌زمان با شروع نقل و اقتباس آنان از نمایش‌نامه‌های اروپایی می‌داند (حکیم، بی‌تا: ۱۴). آنان کوشیده‌اند با به‌روزترین اندیشه‌های ادبی و فلسفی این کشورها آشنا شده و با تأثیرپذیری از اروپاییان و اغلب با حفظ زمینه فکری-عربی خود، دست به نگارش آثار جدیدی بزنند که این آثار متفاوت هستند با آنچه تا به حال وجود داشته است. در واقع این آثار نه تنها از جهت زبان، جدید به‌شمار می‌آیند، بلکه به واسطه حوادث تاریخی متفاوت و تأثیر عواملی چون اشغال کشورهای عربی و مسئله فلسطین و رویکردهای سیاسی کشورهای عربی در دوره معاصر، فضایی متفاوت با فضای سیاسی کشوری چون ایران را تجربه کرده-اند که بر آثار ادبی آنان تأثیر گذاشته و بررسی آن، خود، تحلیل فضایی متفاوت به‌شمار می‌رود. هرچند که این تأثیرگذاری در گذشته نیز از جهت محتوا و ساخت صورت گرفته است؛ به گونه‌ای که علی احمد باکثیر با اشاره به مقدس شمرده شدن امام حسین (ع) از طرف شیعیان ایرانی، به شکل‌گیری نوعی خاص از نمایش-نامه به نام «تعزیه» در ایران می‌پردازد که با اثرپذیری از یک واقعه سیاسی، مذهبی و تاریخی اعراب در ایران به وجود آمده است. (احمد باکثیر، بی‌تا: ۲۴-۲۳)

توجه به این آثار عربی در ایران تا به حدی بوده است که در آن پژوهش‌های بسیاری مبتنی بر نمایش‌نامه‌های عربی صورت گرفته است، تا جایی که شخصیت‌هایی چون توفیق حکیم، سعدالله ونوس، علی احمد باکثیر و محمد ماغوط بیش‌ترین سهم را از این پژوهش‌ها دارند؛ اما این بدان معنا نیست که هنر نمایش‌نامه‌نویسی جهان عرب به این چهار شخصیت محدود می‌شود، بنابراین پیوسته باید به دنبال آثار جدید از نویسندگان جدید بود. از جمله این نویسندگان، ممدوح عدوان اهل سوریه است که در شعر و نمایش‌نامه‌نویسی شهرت دارد. گذشته از این ممدوح عدوان، نویسنده، مترجم و استاد دانشگاه هم بود. او که در ایران بیشتر با اشعارش در مجموعه‌های «الظل الأخضر، تلویحة الأیدی المتعبة، الدماء تدق النوافذ، أقبل الزمن المستحيل، يالفونك فانفر، أمي تطارد قاتلها، لابد من التفاصيل، للخوف كل زمان، وهذا أنا أيضاً، والليل الذي يسكنني، أبدأ إلى المنافي، لادروب إلى روما، أغنية البجع، للريح ذاكرة ولي...، طيران نحو الجنون، وعليك تتكئ الحياة، كتابة الموت، مختارات طفولات موجلة، حياة متناثرة» شناخته می‌شود، نویسنده دو رمان «الأبتر» و «أعدائي» نیز هست. عدوان هم‌چنین کتاب‌های دیگری هم دارد که عبارتند از: «دفاعاً عن الجنون، الزير السالم، نحن دون كيشوت، تهويد المعرفة، حيونة الإنسان، جنون آخر وهو اجس الشعر» با این حال، تمرکز این پژوهش بر نمایش‌نامه‌نویسی او است؛ زیرا، پیوسته در دوران حیات خویش و پس از آن، به عنوان یکی از پیشروان عرصه نمایش‌نامه‌نویسی سوریه مورد توجه قرار گرفته است. این امر ریشه در امور گوناگونی دارد که عبارتند از: آشنایی-او با زبان انگلیسی و آثار برجسته نمایش‌نامه‌نویسی جهان، داشتن علم روز در این زمینه، ترجمه آثار مشهور از این زبان، نوشتن مقالات در روزنامه‌ها، آشنایی با اوضاع کلی کشورهای عربی، تدریس نمایش‌نامه‌نویسی و نوشتن بیست و شش نمایش‌نامه که به خاطر برخی از آن‌ها موفق به دریافت جوایزی در زمینه نمایش‌نامه-

نویسی از سوی کشورهای مختلف عربی شد و عبارت هستند از: «المخاض، محاكمة الرجل الذي لم يحارب، كيف تركت السيف، ليل العبيد، هملت يستيقظ متأخراً، الوحوش لا تغنى، حال الدنيا، الخدمة، لو كنت فلسطينياً، اللمة، زيارة الملكة، الزبال، القيامة، أكلة لحوم البشر، الميراث، حكايات الملوك، القبض على طريف الحادي، حكي السرايا وحكي القرايا، القناع، سفر برك، الغول، ريما، الحمام، الفارسة والشاعر، ثقافة (عادات) مختلفة والكلاب (مجموعه نمایش نامه های کوتاه)» که از این میان نمایش نامه «الفارسة والشاعر» (۱۳۲ صفحه) به دلیل علاقه پژوهشگر به موضوعاتی چون زن، آزادی، مبارزه با ظلم و... و نیز قابلیت های محتوایی و هنری آن در سایه تکنیک تلاص، برای بررسی و تحلیل محتوایی و ساختی انتخاب شده است.

موضوع این نمایش نامه پیرامون پادشاهی است که نشاط و سرزندگی را از روح مردم سرزمینش زدوده و اصلی ترین قربانی ظلم او دخترش است. پادشاه می خواهد با از بین بردن احساسات دخترانه اش از او یک- جنگاور بسازد و به این منظور هر روز او را برای تمرین و شکار روانه جنگل می کند؛ اما یک روز شاهدخت در جنگل با شاعری آشنایی شود که تمام نقشه های پادشاه را نقش بر آب می کند. یکی از جنبه های نوآوری عدوان در این نمایش نامه وجود تلاص در آن است که ساده ترین تعریف آن طبق نظر عزالدین مناصره در کتاب علم التناس و التلاص، وارد کردن سبک و افکار دیگری در اثر ادبی با حفظ سبک نویسندگی خود است؛ در این نمایش نامه نیز ممدوح عدوان با حفظ سبک نویسندگی خود، افکار ماغوط و سنیه صالح^۵ -همسر ماغوط که او نیز در مواردی تحت تاثیر ماغوط بوده است- را وارد نمایش نامه خویش کرده است.

در مجموع هدف کلی این پژوهش، معرفی ممدوح عدوان به عنوان نمایش نامه نویس و تحلیل نمایش نامه «الفارسة والشاعر» است تا جایی که مشخص شود نمایش نامه عدوان از چه سطح کیفی برخوردار است و نقاط ضعف و قدرت آن کدامند؟ ضمن آنکه مشخص شود نقاط ضعف این نمایش نامه تا چه حد از درجه ادبی و هنری اش کاسته است یا نقاط قوتش در چه زمینه هایی بوده است و چگونه بر ارزش ادبی آن افزوده است؟ پاسخ دقیق و علمی به این سوالات، طیفی گسترده از اطلاعات را در این زمینه در اختیار محققان قرار خواهد داد که خود می تواند دریچه ای جدید برای ارزیابی نمایش نامه عربی و پژوهش های مرتبط با آن باشد.

۱-۴. سبب انتخاب موضوع

در گام دوم باید به این پرسش پاسخ داد که دلیل انتخاب این موضوع چیست؟ به یقین خواننده یک پژوهش علمی که در جستجوی اطلاعاتی تخصصی است، می خواهد در پایان مطالعه خود، بفهمد که گمشده خود را یافته است یا خیر؟ تا بتواند آن را ارزش گذاری کند. پژوهشگر نیز در آغاز، به دلیل علاقه به ادبیات نمایشی، خواهان پرداختن به تحلیل محتوای یک نمایش نامه به عنوان موضوع پایان نامه خود بود که پس از آشنایی با آثار یکی از بزرگان ادبیات نمایشی یعنی «هنریک ایبسن» و خواندن نمایش نامه هایی از او چون «خانه عروسک» و «ستون های جامعه» دست به انتخاب نمایش نامه ای برای بررسی زد، زیرا هردو اثر ایبسن از دید

پژوهشگر و از نظر موضوع، از زیباترین نمایش‌نامه‌های خواننده‌شده توسط او به‌شمار می‌روند؛ چرا که به نوعی از ظلم نامحسوس اما تاثیرگذار در حق زنان، خانواده و جامعه می‌پردازند؛ گویی ایسن بر این نکته تأکید می‌کند که زن، خانواده و جامعه هریک حلقه‌ای در حلقه بزرگ‌تر هستند؛ بنابراین اگر حلقه نخست آسیب ببیند، به‌طور حتم حلقه‌های بعدی نیز از آسیب پذیر می‌شوند و در همین راستا نمایش‌نامه «الفارسة والشاعر» از میان بسیاری از نمایش‌نامه‌های عربی دردسترس و مطالعه‌شده پیرامون زنان، خانواده و جامعه انتخاب شد که از دلایل این‌گزینش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: دربر داشتن محتوای موردنظر، نمونه‌ای از تکنیک «تلاص» به‌شمار رفتن آن در ادبیات عربی معاصر (طبق توضیح نویسنده در مقدمه نمایش‌نامه)، امکان بررسی هم‌زمان آن با بررسی نمایش‌نامه «العصفور الأحذب» (که خود به معنای بهره‌بردن از دو ادبیات است: ادبیات ماغوط و ادبیات عدوان).

در جستجوی نمایش‌نامه‌نویسان عرب، نویسندگان بسیاری از کشورهای مختلف عربی یافت‌خواهند شد: توفیق حکیم و علی احمد باکثیر از مصر، سعدالله ونوس از سوریه، علی عبدالله خلیفه از بحرین و... اما اینکه نویسنده، اهل کدام کشور باشد، در انتخاب موضوع اهمیتی نداشته و توجهی بدان نشده است و به‌جای آن، میزان شناخت نویسنده در ایران توجه پژوهشگر را به‌خود جلب کرده است و این نه بدان معناست که نویسنده به قدری ناشناخته است که کار پژوهش را دشوار سازد و نه به قدری کتاب و مقاله‌های علمی در مورد او و آثارش به چاپ رسیده است که پژوهش را به آسیب تکرار نزدیک سازد.

لازم به ذکر است آن‌گاه که گفته شد حجم نمایش‌نامه‌ها در این زمینه کم نیست، اغراقی صورت نگرفته است؛ زیرا، ظلم در حق زنان در کشورهای در حال توسعه - که بیشتر آن‌ها از کشورهای آسیایی و آفریقایی هستند - تاحدی است که حتی بسیاری از مردان با قلم‌هایشان به نهضت حمایت از زنان در برابر ظلم مردان خود برتر - بین در زمینه موضوعاتی چون چندهمسری، آموزش و یادگیری، آزادی اجتماعی و... در زمینه‌های مختلف ادبی پیوسته‌اند.

همان‌طور که پیش‌تر آمد، پژوهشگر خواهان پرداختن به این موضوعات در قالبی تحلیلی بود و ارائه آن را کافی می‌دانست اما در ادامه، پس از بررسی اولیه طرح‌نامه توسط اساتید گروه عربی و رفع اشکال‌های اولیه، در بررسی طرح‌نامه میان استادان دانشکده ادبیات، استاد گرامی «دکتر پورنامداریان» خواهان پرداختن به دو نمایش‌نامه (به علت کم‌حجم‌شدن پایان‌نامه) یا اضافه‌شدن تحلیل ساختی به بخش محتوایی شدند که در پایان با صلاح‌دید استاد، این بخش نیز به موضوع پایان‌نامه اضافه شد. گرچه پژوهشگر با این موضوع به سبب خارج‌شدن پژوهش از حالت تخصصی مخالف بود اما در ادامه متوجه مزیتی در این انتخاب شد که شاید سایر پژوهش‌های محتوایی - ساختی آثار ادبی، از آن بی‌بهره باشند و آن پژوهش‌ها به‌واقع از حالت تخصصی خارج - شوند. دلیل زیرسوال نرفتن بُعد تخصصی این پژوهش وجود تلاص در آن است؛ زیرا، هم در جریان پرداختن به محتوا و هم در بررسی ساخت، ناگزیر باید به بخش‌هایی از کتاب ماغوط نیز اشاره شود. برای نمونه، وقتی شخصیت‌ها در هر دو بخش مورد مطالعه قرار گیرند، به ناچار باید سیر هر شخصیت از هر دو بُعد، از ابتدای کتاب

ماغوط بررسی شود و در انتهای کتاب عدوان به پایان برسد و این به معنی بررسی تلاص از جهت ساخت و محتوا با کمک نمونه‌های عینی خواهد بود که به شناخت بهتر این تکنیک و غنای آن کمک خواهد کرد.

۵-۱. چارچوب پژوهش

هر پژوهش، سه چارچوب مکانی، زمانی و موضوعی دارد که در این پایان‌نامه، چارچوب مکانی یا همان کشور نویسنده اثر «سوریه» است، چارچوب زمانی آن یا زمان نگارش نمایش‌نامه «معاصر» است و چارچوب موضوعی آن نیز «پرداختن به نمایش‌نامه در ادبیات عربی از طریق بررسی نمونه‌های انتخاب‌شده» است. هم چنین استفاده از نظریه‌ها نیز روند انجام پژوهش را مرزبندی می‌کند و این پایان‌نامه نیز در سایه نظریه‌های ساخت‌گرایی و تلاص پیگیری خواهد شد. ساخت‌گرایی که متن را رجحان می‌دهد، آن را در روساخت و زیرساخت بررسی می‌نماید و نشان می‌دهد که چگونه این دو لایه از متن به یکدیگر مرتبط می‌شوند و فهم این رابطه موجب درک متن می‌گردد. این نظریه ریشه در شکل‌گرایی (فرمالیسم) روسی دارد و سوسور شناخته‌شده‌ترین پایه‌گذار آن است اما دیگرانی چون باختین هم بسیار بر آن اثرگذار بوده‌اند.

تلاص نیز نخستین بار توسط ناقد و شاعر فلسطینی، عزالدین المناصره مطرح شد که از پیشگامان دعوت به حذف ادبیات تطبیقی است و خود پیشنهاد جایگزینی علمی جدید به نام «علم تناص و تلاص» را به جای ادبیات تطبیقی مطرح می‌کند. در این پژوهش، نظریه تلاص او، با اجرا روی نمونه‌های جمع‌آوری شده در بوته نقد و بررسی قرار خواهد گرفت.

۶-۱. ضرورت پژوهش و اهمیت آن

خواننده می‌خواهد بداند که ضرورت موضوع و اهمیت آن چیست که برای نگارش پژوهشی پیرامون آن، وقتی صرف شده است؟ در این رابطه دونکته قابل توجه است: نخست آن که نمایش‌نامه «الفارسة والشاعر» هیچ‌گاه در پژوهش‌های پژوهشگران ایرانی و عرب به‌طور هم‌زمان هم از جهت محتوا و هم از جهت ساخت، بررسی نشده است تا مطابق با معیارهای بررسی نمایش‌نامه‌نویسی برای تشخیص نقاط ضعف و قوت مورد ارزیابی قرار گیرد، دوم آنکه شهرت عدوان در ایران - و نه در کشورهای عربی - قبل از هر چیز به خاطر شعر اوست و پژوهش‌های صورت گرفته نیز در همین زمینه است و نه نثر عدوان! و به همین دلیل در این پایان‌نامه توجه خوانندگان - برای نخستین بار - به دلیل اصلی شهرت عدوان در کشور خودش جلب می‌شود که همان نوشتن نثرهای تاثیرگذار یا نمایش‌نامه و فیلم‌نامه‌هایی است که در تولید سریال‌های تلویزیونی در کشور سوریه استفاده شده‌اند و مورد توجه نیز قرار گرفته‌اند. افزون بر این، بررسی نمایش‌نامه‌ها موضوعی کاملاً ادبی به-شمار نمی‌رود و به‌طور هم‌زمان ماهیتی میان‌رشته‌ای یا ادبی - هنری دارد که ممکن است بتواند در پژوهش‌های پسین نیز راهگشای پژوهشگران این حوزه‌ها باشد.

۷-۱. هدف‌های پژوهش

هدف این پژوهش، بررسی اثر نمایش‌نامه‌ای جدیدی با ویژگی‌های منحصر به فرد است؛ زیرا، این اثر افزون بر این که متنی نوین از نویسنده‌ای جدید در کشور سوریه است، خود تحت تاثیر نمایش‌نامه‌ای از دیگر نویسنده سوریه است و ویژگی‌های ادبی تازه‌ای دارد که علاوه بر همراه شدن با لذت‌های ادبی برای علاقه‌مندان به آثار نمایشی، شاید بتواند باعث پیشرفت تکنیک ادبی «تلاص» نیز بشود. هم‌چنین بررسی این گونه آثار ادبی، خود، باعث آشنایی مخاطبان ایرانی با زمینه‌های فکری نوین خواهد شد که ممکن است در مناسبات آینده ایرانیان با مردم آن کشور تاثیرگذار باشد. هم‌چنین ممدوح عدوان در ایران، بیش از آن که به خاطر نمایش-نامه‌هایش شناخته شود، به خاطر اشعارش شناخته می‌شود که امید است این پژوهش گامی برای شناختی نوین از ابعاد هنری آثار عدوان نزد ایرانیان باشد.

۸-۱. کاربرد پژوهش

آنچه در پایان پژوهش آن را ارزشمندی کند، کاربرد آن در زمینه‌هایی چون علم، فرهنگ و زندگی مردم است و در این راستا برخی کاربردهای این پژوهش به شرح زیر است:

الف) این پژوهش به مثابه الگویی برای دیگر دانشجویان: در پژوهشگاه علوم انسانی و در رشته زبان و ادبیات عربی تاکنون چنین پژوهشی پیرامون نمایش‌نامه‌ها صورت نگرفته است و این پایان‌نامه می‌تواند الگویی برای دیگر دانشجویان علاقه‌مند به ادبیات نمایشی در این مرکز پژوهشی به شمار رود.

ب) این اثر امکان اجرای نمایش دوزبانه برای دوستداران نمایش‌های بین‌المللی با بررسی هم‌زمان دغدغه‌ها و خواسته‌های مشترک ملت‌ها را دارد که می‌تواند در قالب برنامه‌ای فرهنگی با عنوان پیشنهادی «نمایش-پژوهش» توجه علاقه‌مندان به نمایش و پژوهش را جلب کند.

ج) این پژوهش هم‌چنین امکان تالیف کتابی در زمینه بررسی محتوایی و ساختی تلاص را نیز فراهم می‌آورد تا زمینه بحث، تبادل نظر، نوشتن کتاب‌های مرتبط و جمع‌آوری گنجینه‌های علمی در موضوعات نوین را در آینده ممکن سازد.

۹-۱. نوع پژوهش

پژوهش‌ها را می‌توان به انواع بنیادین، کاربردی، قیاسی و ترکیبی از دو مورد یا جمع آن‌ها تقسیم کرد اما این پژوهش را می‌توان پژوهشی ترکیبی دانست که ضمن بهره‌گیری از آرای ساخت‌گرایان و نظریه تلاص عزالدین مناصره به دنبال استخراج ویژگی‌های حقیقی تلاص از طریق استنباط و استنتاج است.

۱۰-۱. پرسش‌های پژوهش

هر پژوهشی پاسخ‌دادن به پرسش‌هایی از پیش تعیین شده را دنبال می‌کند که باعث شکل‌گیری فصل‌های پژوهش می‌شود. این پژوهش نیز در پی پاسخ‌دادن به این پرسش‌ها است:

۱. محتوای نمایش‌نامه «الفارسة والشاعر» کدام محورهای اساسی را دربرمی‌گیرد؟
۲. ساخت و محتوای این نمایش‌نامه چگونه بر شکل‌گیری تلاص اثرگذار بوده است؟
۳. مهم‌ترین نقاط ضعف و قوت این اثر از چه جنبه‌هایی است؟

۱-۱۱. فرضیه‌های پژوهش

هرپرسش با فرضیه‌هایی ابتدایی پاسخ‌داده می‌شود که درستی یا نادرستی آن در پایان بررسی‌ها آشکار می‌شود. فرضیه‌های این پژوهش نیز بدین شرح هستند:

۱. با توجه به عنوان به‌نظر می‌رسد نقش زنان در جامعه و تلاش آنان برای پیشرفت و آزادی و نیز رویارویی با جامعه مردسالار مهم‌ترین محورهای محتوایی این نمایش‌نامه باشند. هم‌چنین انتخاب «الفارسة» برای شخصیت زن، پرداختن به ظلم و درگیری‌هایی را که در اثر آن به وجود می‌آیند، بیش از هر موضوعی در ذهن تداعی می‌کند.

۲. شاید تلاص بیش از هرچیزی تحت تاثیر شخصیت‌پردازی و گفتگوهای باشد که با محتوای ظلم‌ستیزی و آزادی‌خواهی در این اثر خود را نشان خواهد داد. هم‌چنین به‌خاطر وجود روابط میان این نمایش‌نامه و نمایش‌نامه ماغوط، ممکن است زمان و مکان هم به شدت در شکل‌گیری تلاص نقش داشته باشند. هم‌چنین این امکان وجود دارد که پیرنگ، در تلاص ماهیت پست مدرنی به خود بگیرد و پیرنگ اثر دوم، بر آثار به جا مانده از پیرنگ اثر نخست شکل بگیرد که شاید تمام این عوامل ساختی برای تاکید بر ادامه یافتن ظلم و رنج و نیز مبارزه پیوسته برای آزادی‌خواهی باشد تا جایی که این هدف محقق شود.

۳. این فرض وجود دارد که عدوان نتوانسته است وحدت زمانی و مکانی اثر خود را با اثر اول حفظ کند و در مواردی با آن در تضاد است. هم‌چنین در بخش گفتگوها به احتمال زیاد دچار تناقض شده است و گفتگوهای شخصیت‌های نمایش او، بخشی از گفتگوهای شخصیت‌های نمایش‌نامه ماغوط را زیر سوال خواهد برد. هم‌چنین به‌علت این که نمایش‌نامه ماغوط فراواقع‌گرا (سوررئال) است، چنین تصور نمی‌شود که عدوان نتوانسته باشد در گره‌گشایی و پایان‌بندی اثر موفق‌تر از ماغوط عمل کرده باشد و از تمام این جهات، نمایش‌نامه باید در حین استفاده از تلاص با مشکل مواجه شده باشد اما گمان می‌رود او در شخصیت‌پردازی موفق عمل کرده باشد؛ زیرا، عدوان به‌طور قطع تمام شخصیت‌ها را عیناً وارد نمایش‌نامه خود نکرده است و فرض آن است که به هرکدام چیزی افزوده یا از آن کاسته است تا مخاطب را با تکرار خسته نکند. هم‌چنین باید گره افکنی او با گره افکنی اثر ماغوط تفاوت اساسی داشته باشد تا هم به سرقت ادبی محکوم نشود و هم بتواند مطابق با رفتار و گفتار شخصیت‌های جدید یا به‌روز شده، گره‌افکنی مناسبی داشته باشد. البته به دنبال ایجاد تحول در گره‌افکنی، تعلیق نیز باید دستخوش تغییرات اساسی شده باشد که به احتمال زیاد، هم در ساخت کلی نمایش‌نامه اثرگذار است و هم از ویژگی‌های تلاص به‌شمار می‌رود.

۱-۱۲. شیوه پژوهش

شیوه این پژوهش مانند نوع آن، به طور کامل ترکیبی است و گذشته از توصیف و تحلیل داده‌ها در سایه ساخت-گرایی و تلاص، پس از تجزیه و تحلیل به کشف ابعاد جدیدی از تلاص می پردازد.

۱-۱۳. شیوه جمع‌آوری داده‌ها

در آغاز برای گردآوری داده‌ها، جستجو در پایگاه‌های معتبر علمی مانند «نور» و «ایراندک» و... صورت گرفت که باعث دستیابی به مقاله‌ها و پایان‌نامه‌هایی با کلید واژگانی در ارتباط با موضوع اصلی چون: ممدوح عدوان، محمد ماغوط، تحلیل محتوایی، تحلیل ساختی، نمایش‌نامه الفارسة والشاعر، نمایش‌نامه العصفور الأحذب، نمایش‌نامه عربی، ساخت در ادبیات، عناصر نمایش‌نامه، شخصیت‌ها، کشمکش، پیرنگ، گفتگو و... و نیز کلید واژگانی مناسب با موضوعات فرعی چون تاریخ نمایش‌نامه‌نویسی عربی، واقع‌گرایی و... پس از دستیابی به حجم قابل توجهی از پژوهش‌های علمی، کتاب‌ها و مقاله‌های جدید بسیاری نیز در بخش منابع هر پژوهش به دست آمد.

در گام بعدی، پس از بارگیری اسناد علمی با قالب pdf یا word قابل بارگیری از جهان‌پهنا (اینترنت) و نیز مطالعه اسناد قابل مطالعه از برنامه‌هایی چون: «فیدیو»، «کتاب راه»، «یاقوت»، «إلیک کتابی»، «المکتبة الشاملة» و...، نوبت به جستجوهای کتابخانه‌ای رسید و بدین منظور مراجعه به کتابخانه‌هایی چون: «کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران»، «کتابخانه پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی»، «کتابخانه ملی» و «بخش مطالعه پایان‌نامه‌ها در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایراندک)» صورت پذیرفت. لازم به ذکر است افزون بر مطالعه کتاب‌ها و پژوهش‌های مورد نظر پیش‌تر یافت‌شده، منابع جدید و تازه ثبت‌شده نیز هرچندگاه از سوی نگارنده جستجو و در صورت لزوم به منابع اضافه‌شده‌اند.

هم‌چنین مراجعه به پایگاه‌هایی چون: «یوتیوب» برای بارگیری پرونده‌های فرانگاره‌ای (فایل‌های ویدئویی) از اجرای نمایش‌نامه‌های «الفارسة والشاعر» و «العصفور الأحذب» برای اطمینان از درستی تلفظ نام‌ها و برخی جمله‌های دوجبه‌ای دارای چند معنی صورت گرفت، زیرا، زبان عربی زبان مادری نگارنده نیست.

دستیابی به پایان‌نامه‌های نوشته‌شده در کشورهای عربی نیز با مراجعه به برخی از پایگاه‌های دانشگاهی عربی و امکان مطالعه پایان‌نامه‌های نوشته‌شده در ایران که در دسترس همگان نبودند، تا حد زیادی از پایگاه علمی «گنجینه» (ایراندک) ممکن شد.

۱-۱۴. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در آغاز، نوع تقسیم‌بندی موضوعات و تعیین تعداد صفحه‌های هر موضوع، اهمیت ویژه‌ای در تجزیه و تحلیل منطقی و علمی داده‌ها دارد؛ چراکه این کار، مشخص‌کننده زمانی است که باید برای هر موضوع صرف‌شود و درحقیقت آشکارکننده اولویت‌ها و اهمیت برترین عنوان‌های به‌کاررفته در روند تحلیل و نگارش است. به‌عنوان نمونه، در این پایان‌نامه، نگارنده باید به حجم مبانی نظری توجه داشته‌باشد تا حجم آن از بخش کاربردی

(بررسی محتوایی و ساختی) بیشتر نشود. اگر به حجم مطالب و موضوعات پژوهش، نگاهی دقیق و واقع-گرایانه وجود داشته باشد، لزوم فراتر رفتن بخش نظری از بیش از یک سوم حجم کل پایان نامه به خوبی قابل-درک خواهد بود. از این جا روش کار مشخص می شود. در آغاز همه داده ها به دو بخش نظری و کاربردی تقسیم می شوند و طبیعی است که در بخش نظری، پژوهشگر بیش از اطلاعات و تحلیل های خویش بر داده های به دست آمده از منابع علمی معتبر تکیه کند. در این بخش کمتر بودن فرصت نسبت به بخش کاربردی، برای عرضه همه مطالب، به طور حتم سبب ارائه ناقص اطلاعات نخواهد بود؛ زیرا، این بخش خود به منزله چارچوبی برای پژوهش به شمار می رود و اگر ضعیف و ناقص باشد، باعث کاستی در پژوهش خواهد بود. در هر حال امکان ارائه اطلاعات مناسب برای پژوهش و در حجم خواسته شده استادان وجود دارد و تحلیل در این-بخش، حجم قابل توجهی ندارد و در عین حال نمی توان آن را به کلی نادیده گرفت و با استفاده از ارجاعات کاربردی، امکان مطالعه بیشتر برای مخاطب فراهم می آید.

اما بخش کاربردی که خود به دو بخش قابل تقسیم است: ۱. بخش بررسی محتوایی، ۲. بخش بررسی ساختی که ظهور کاملی از نوع تجزیه و تحلیل پژوهشگر به شمار می رود؛ زیرا، بیشترین بخش پایان نامه را در بر می گیرد؛ گرچه نظرات دیگران نیز در ارجاعات مستقیم و غیرمستقیم یا خلاصه به چشم می خورد. نگارنده در این بخش، با تکیه بر بخش نظری، به تعیین چارچوب کلی پژوهش می پردازد و شروع به نگارش نقطه نظرها و تحلیل های خود با حفظ معیارهای تعیین شده پیرامون بخش های مختلف نمایش در بخش نظری با توجه به زمینه های ادبی، تاریخی، سیاسی، فکری و فرهنگی موجود در اثر ادبی می پردازد و در گام بعدی و در صورت لزوم از صرف تحلیل نوشتاری فراتر رفته و تلاش می کند تا با جدول و نمودار موضوع را برای خواننده ملموس کند.

۱-۱۵. پیشینه پژوهش

به خاطر وجود روابطی میان دونمایش نامه «الفارسة والشاعر» اثر ممدوح عدوان و «العصفور الأحذب» اثر محمد ماغوط^۴، پیشینه هر دو نمایش نامه بررسی شده است و به سبب وجود تلاص در نمایش نامه عدوان که دواثر را مرتبط می کند، درباره سابقه تلاص نیز جستجوهای به عمل آمده است:

نخست- پیشینه عدوان که شامل پژوهش های صورت گرفته پیرامون شعر و نمایش نامه های او است:

✓ کتاب های مرتبط با عدوان:

- عصمت، ریاض. (۲۰۱۱م/۱۳۸۹ش). *المسرح العربی سقوط الأقنعة الاجتماعية*. چاپ دوم. دمشق (سوریه): منشورات الهيئة العامة السورية للكتاب:

نویسنده در این پژوهش به نمایش نامه «سَفَر بَرْلک: أيام الجوع» در شش صفحه (۴۹-۴۳) پرداخته است که با نمایش نامه مورد نظر در این پژوهش تفاوت دارد.

- سَمَان، نجم‌الدین. (۲۰۱۰م/ ۱۳۸۸ش). *إضاءة/ات مسرحية (مقالات- عروض- مفارقات)*. دمشق (سوریه): منشورات الهيئة العامة السورية للكتاب:

«مونودراما الزبال لممدوح عدوان في حلب» عنوان مقاله‌ای پیرامون عدوان برای بررسی مونودرام «الزبال» در سه صفحه (۱۲۳-۱۲۱) است و البته به بررسی نمایش‌نامه «الفارسة والشاعر» نیز نمی‌پردازد.

- سلیمان، محمد. (۲۰۱۵م/ ۱۳۹۳ش). *ظواهر اسلوبية في شعر ممدوح عدوان*. چاپ دوم. عمان: دار-اليازوری العلمیه:

موضوع این کتاب شعر بوده و نمایش‌نامه‌های عدوان مورد نظر آن نیست.

- ابوهیف، عبدالله. (۲۰۰۲م/ ۱۳۸۰ش). *المسرح العربي المعاصر قضايا ورؤى وتجارب*. بدون چاپ. دمشق (سوریه): منشورات اتحاد الکتاب العرب:

در بخشی از کتاب به ممدوح عدوان هم به عنوان یکی از نمایش‌نامه‌نویسان معاصر عرب پرداخته شده است.

✓ پایان‌نامه‌های مرتبط با ممدوح عدوان:

- فولادی دوراهانی، خدیجه. (۱۳۹۶ش): *بررسی وتحلیل سیمای شهید در شعر معاصر عربی*. کارشناسی-ارشد. راهنما: علی نجفی ایوکی. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه کاشان. کاشان (ایران):

موضوع شهید به عنوان یکی از مسائل ادبیات مقاومت از میان اشعار عبدالوهاب بیاتی، نازک الملائکه، عبدالعزیز مقال و ممدوح عدوان به عنوان مشهورترین شاعران دوره معاصر بررسی شده است.

- طاهری سرتشنیزی، نجمه. (۱۳۹۵ش): *بررسی وتحلیل شگردهای فراخوانی شخصیت حضرت نوح(ع) در شعر معاصر عربی*. کارشناسی‌ارشد. راهنما: علی نجفی ایوکی. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه کاشان. کاشان (ایران):

پژوهشگر پس از ارائه زندگی‌نامه شاعر و اطلاعاتی پیرامون آثارش به تحلیل قصیده «سیأتیکم زمان» برای پژوهش در حوزه فراخوانی شخصیت نوح پیامبر(ع) در هفت صفحه (۶۸-۶۱) پرداخته است که موضوع آن به نمایش‌نامه «الفارسة والشاعر» مرتبط نیست.

- فرازنده، فاطمه. (۱۳۹۴ش): *بررسی مضامین شعری در اشعار ممدوح عدوان با تکیه بر مجموعه اشعار لریج ذاکرة ولی...*. کارشناسی‌ارشد. راهنما: عبدالحسین فقهی. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه تهران. تهران (ایران):

در این پایان نامه پژوهشگر به شعر عدوان در دیوان «لِالرَّيْحِ ذَاكِرَةٌ وَلِي...» برای کشف مضامین شعری آن تکیه دارد و به نمایش نامه‌های عدوان نمی‌پردازد.

- حنان، امینه. (۱۴۰۱ م/ ۱۳۹۲ ش): *التوظيف الثقافي في مسرح ممدوح عدوان*. کارشناسی ارشد. راهنما: محمد مرشحه. گروه زبان عربی. دانشگاه حلب. حلب (سوریه):

آن چنان که از عنوان برمی‌آید، پایان نامه بر «کاربرد فرهنگی» در نمایش نامه‌های عدوان متمرکز است اما متأسفانه امکان بارگیری آن از پایگاه‌های علمی وجود ندارد تا اطلاعاتی بیش از این در اختیار کاربران قرار گیرد و نگارنده نیز امکان سفر به کشور سوریه برای مطالعه متن پایان نامه را ندارد.

- چراغی، راضیه. (۱۳۹۳ ش): *بررسی بعد فنی پدیده غربت در اشعار محمد الماغوط*. کارشناسی ارشد. راهنما: زهره ناعمی. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه خوارزمی. کرج (ایران):

در این پژوهش، به شعرهای ماغوط با موضوع بررسی پدیده غربت در آن، پرداخته شده است و موضوع نمایش نامه‌های ماغوط در آن راه ندارد.

- سنجری، مرتضی. (۱۳۹۲ ش): *آشنایی زدایی در شعر معاصر سوریه (با تکیه بر شعر ادونیس و ممدوح عدوان)*. کارشناسی ارشد. راهنما: علی نجفی ایوکی. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه کاشان. کاشان (ایران):

آشنایی زدایی در شعر ادونیس و ممدوح عدوان به عنوان نمونه‌هایی از شعر در سوریه، موضوع این پایان نامه است و بر نمایش نامه‌های عدوان تکیه ندارد.

- عرب یوسف آبادی، عبدالباسط. (۱۳۹۲ ش): *رویکردهای نمایش نامه سوریه پس از جنگ جهانی دوم (۲۰۰۰-۱۹۴۵ م): (اتجاهات المسرحية في سوريا بعد الحرب العالمية الثانية)*. دکتری. راهنما: حسین میرزایی‌نیا. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه حکیم سبزواری. سبزوار (ایران):

این پایان نامه دکتری، رویکردهای نمایش نامه‌نویسی در سوریه را پس از جنگ جهانی دوم مورد بررسی قرار داده است. در صفحات ۹۰ و ۹۱ نیز به ممدوح عدوان پرداخته است؛ هرچند که در دیگر صفحات مانند صفحات ۷۵، ۹۵، ۹۸، ۱۳۱ و ... نیز توضیحاتی پیرامون عدوان و آثارش چون «حال الدنيا والخدمه» و «حکایات الملوك» عرضه کرده است.

- ناگهی، نسرين. (۱۳۹۲ ش): *ترجمه و توضیحی کوتاه بر کتاب «المسرحية في الأدب العربي الحديث»*. کارشناسی ارشد. راهنما: علیرضا شیخی. گروه زبان و ادبیات عربی گرایش مترجمی. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی قزوین (ایران):

در صفحات ۱۶۰ و ۱۶۱ این پایان نامه برخی آثار عدوان آورده شده‌اند.

- حسینی رباط، ربابه. (۱۳۹۰ش): *فراخوانی شخصیت‌های سنتی در شعر ممدوح عدوان*. محمد عمران و *نزار قبانی*. کارشناسی ارشد. راهنما: محسن سیفی. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه کاشان. کاشان (ایران):

موضوع این پایان‌نامه فراخوانی شخصیت‌های سنتی در شعر سه‌شاعر است که یک‌نفر از آنان ممدوح عدوان است و البته به نمایش‌نامه‌های او نیز پرداخته‌نمی‌شود. پایان‌نامه شامل زندگینامه‌ای دو صفحه‌ای (۲۳ و ۲۴) از عدوان و فراخوانی شخصیت‌هایی چون امام حسین (ع)، سرباز مسکینی از سپاهیان مُسْتَعَصَم بالله و ابوفراس در شعر عدوان در چهار صفحه (۲۴-۲۸) است تا عرب‌ها را با توصیف امروز و گذشته‌شان از خواب غفلت بیدار کند.

- صفاری، سکینه. (۱۳۹۰ش): *فراخوانی شخصیت‌های ادب جاهلی در اشعار محمود درویش و سمیع القاسم و ممدوح عدوان*. کارشناسی ارشد. راهنما: عباس اقبالی. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه کاشان. کاشان (ایران):

این پایان‌نامه پیرامون فراخوانی شخصیت‌های ادبیات جاهلی بر اساس شعر سه‌تن از شاعران عرب نوشته شده که یکی از آنان عدوان است و بنابراین به نمایش‌نامه‌های عدوان مرتبط نیست. در این پژوهش زندگی‌نامه عدوان در دو صفحه (۱۳۸-۱۳۹) و نمادهای شعری‌اش در ادبیات جاهلی چون خنساء، عنتره و امرؤ القیس در هفت صفحه (۱۴۷-۱۴۰) بررسی شده‌اند تا بدین وسیله شاعر موضوعاتی چون مبارزه با ظلم، حمایت از مردم فلسطین، محکوم کردن گریستن محض و کاری نکردن و خیانت حاکمان عرب را مطرح کند.

- گرجی، افسانه. (۱۳۸۶ش): *محمد الماغوط شاعر*. کارشناسی ارشد، راهنما: سیدابراهیم دیباجی، گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات. تهران (ایران):

این پایان‌نامه نیز بر پایه‌ی پردازش شعر ماغوط نگاشته شده است.

- علاوی سلیمان الشیب، صدام. (۲۰۰۷م/۱۳۸۵ش): *البناء السردی والدرامی فی شعر ممدوح عدوان*، کارشناسی ارشد، راهنما: سامح الرواشده. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه مؤتة. کَرَک (اردن):

این پایان‌نامه به شعر عدوان از جهت نوع روایت و ساخت نمایشی‌اش می‌پردازد و پس از ارائه‌ی زندگی‌نامه‌ی شاعر و اطلاعاتی پیرامون آثارش، مواردی چون انواع پیرنگ (نزولی و صعودی)، انواع مکان (بسته و باز)، انواع زمان (داخلی و خارجی) و... و انواع شخصیت (پویا و ایستا) را بررسی می‌کند.

- زُلَيْخَه، سَمَر. (بی‌تا): *التراجيدي فی مسرح ممدوح عدوان*. کارشناسی ارشد. راهنما: عید محمود. گروه زبان و ادبیات عربی. دانشگاه تشرين. لاذِقیه (سوریه):